

суфіксаў *-чын-* і *-шчын-* (§ 17) можна было пакінуць ранейшае тлумачэнне напісання спалучэння *ччын*: калі базай для ўтварэння назоўніка паслужыў прыметнік на *-цкі*, дзе [ц] не са спалучэння [тс] (*Полацк – полацкі – Полаччына, Турцыя – турэцкі – Турэччына*, але: *Брэст – брэцкі – Брэстчына*). Удакладнены фармулёўкі правіл напісання суфіксаў *-ск-* і *-ств-* (п. 21), а таксама правапіс падвоенага *нн* (п. 20) і падвоенага *цц* (п. 22). Сам правапіс у гэтых выпадках не змяніўся.

Такім чынам, новая рэдакцыя “Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі”, выявіўшы імкненне сапраўды спрасціць і ўніфікаваць беларускі правапіс, на жаль, пакінула неабходнасць у дадатковых метадычных і лінгвістычных каментарыях, а ў асобных выпадках – у звяртанні да іншых лінгвістычных і метадычных даведнікаў, такіх, як, напрыклад, “Беларускі арфаграфічны слоўнік” пад рэдакцыяй А.А. Лукашанца [3] і інш.

Літаратура

1. Арашонкава, Г.У. Кароткі слоўнік беларускай мовы: Правапіс: Вымаўленне: Націск: Словазмяненне: Словаўжыванне. / Пад рэд. В.І.Рабкевіча. / Г.У. Арашонкава, В.П. Лемцюгова. – Мн.: Маст. літ., 1994. – 367 с.
2. Бардовіч, А.М. Марфемны слоўнік беларускай мовы / А.М. Бардовіч, Л.М.Шакун. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1989. – 718 с.
3. Беларускі арфаграфічны слоўнік / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. Л.П. Кунцэвіч, І.У. Кандраценя; пад рэд. А.А. Лукашанца. – Мінск: Беларус. навука, 2009. – 695 с.
4. Малажай, Г.М. Беларуская мова: Дапаможнік для падрыхтоўкі да абавязковага цэнтралізаванага тэсціравання / Г.М.Малажай. – 3-е выд. – Мн.: Аверсэв, 2005. – 368 с.
5. Марозава, Я.Н. Рыхтуемца да цэнтралізаванага тэсціравання: дапаможнік для слухачоў факультэта давузўскай падрыхтоўкі / Я.Н. Марозава. – Віцебск: Выд-ва УА “ВДУ імя П.М.Машэрава”, 2008. – 150 с.
6. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск: Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. – 144 с.

І.М. Зуева (Віцебск)

САСТАЎНЫЯ АДЗІНКІ ІМЕНАВАННЯ ПРЫ ЗВАРОЦЕ ДА АСОБЫ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ДРАМАТЫЧНЫХ ТВОРАЎ У. КАРАТКЕВІЧА)

Звароты з’яўляюцца самым універсальным, распаўсюджаным этыкетным знакам у мастацкіх творах у цэлым і ў драматычных у прыватнасці, бо без іх не абыходзіцца ні адзін дыялог герояў. Звароты-паэтонімы (як у спалучэнні з агульнымі назоўнікамі, так і без іх) выклікаюць цікавасць, бо яны выконваюць і намінацыйную функцыю, і адрасную (функцыю ўласна звароту). Па нашых назіраннях, пераважнае месца сярод усіх формул іменавання, якія выступаюць у якасці звароту, займаюць адначленныя канструкцыі, хаця састаўныя адзінкі наймення з’яўляюцца больш інфарматыўнымі. Менавіта яны дазваляюць не толькі значна шырэй ахарактарызаваць асобу, якой адрасаваны зварот, але і даюць магчымасць прасачыць суб’ектыўныя адносіны камунікантаў, устанавіць адпаведнасць выбару формы звароту нормам маўленчага антрапанімічнага этыкету.

Паспрабуем устанавіць структуру і матывацыю ўжывання мнагачленных формул іменавання пры звароце да асобы ў драматычных творах У. Караткевіча ў разнастайных сітуацыях і ўмовах зносін. Асноўнымі крытэрыямі, якія прадвызначаюць выбар зваротаў-паэтонімаў, будуць сацыяльны статус і ўзрост камунікантаў, абставіны, у якіх адбываецца камунікатывы акт, адносіны суразмоўнікаў.

Антрапанімнае напаўненне састаўных адзінак іменавання асоб пры згаданым тыпе маўленчых зносін рэалізуецца ў двухчленнай мадэлі “ўласнае асабовае імя + про-

звішча” (з тытульным словам ці без яго) і трохчленнай мадэлі “ўласнае асабовае імя з тытульным словам + андронім + адтапанімнае іменаванне асобы”.

Найбольшую актыўнасць пры звароце да асобы праяўляе двухчленная мадэль, якая мае розны спектр прымянення ў адпаведнасці з вышэй вызначанымі крытэрыямі. Мадэль “ўласнае асабовае імя + прозвішча” сустракаецца пры звароце да асоб, якія па сацыяльным статусе вышэйшыя ці ніжэйшыя за адрасанта, які імкнецца акцэнтаваць увагу менавіта на суразмоўцы. Пры гэтым узмацняецца эфект уздзеяння на чалавека, да якога звяртаюцца, выказванне набывае характар напружанасці, катэгарычнасці: *Кунцэвіч (злавесна): Змоўч , **Станіслаў Касінскі**... [1, VIII, 119].* Нядобразычлівасць і эмацыянальная напружанасць сітуацыі праяўляецца і пры звароце да асобы, роўнай па сацыяльным статусе з адрасантам. Паназіраем за прыкладамі: *Ропат: Мы — здаровыя. А вось ты, **Антоні-Лар Вольха**, ці здаровы? [1, VIII, 303]; Карпач: Ты ідзеш на чале, **Васіль Вецер**? [1, VIII, 243].*

Пры звароце да тытулаванай асобы антрапамадэль можа ўжывацца з тытульным словам, якое ўказвае на сацыяльны статус адрасата: *Вецер (са шкадобай): А ты нічога не зразумеў, князь **Геранім-Фларыян Радзівіл**... [1, VIII, 243].*

Часам антрапаформула звароту ў спалучэнні з іншымі кампанентамі, якія якраз і канкрэтызуюць яе значэнне, набывае абразлівы характар уздзеяння на пайменаваную асобу: *Зуліся: **Палікар Абрагімовіч!** Крумкач ты! [1, VIII, 101].*

Становіцца зразумелым, што, ужываючы згаданую мадэль іменавання пры звароце да асобы, статуснаролевая пазіцыя камунікантаў асабліва ўплывае на выбар азначальніка. Асобамі рознага статусу ўжываюцца такія звароты, бо асноўная роля іх — пазбавіць выказванне дваякага разумення, ідэнтыфікаваць канкрэтную асобу з ліку іншых і акцэнтаваць увагу на ёй, а таксама выказаць свае адносіны да яе.

Рэалізацыя азначальных кампанентаў пры звароце да асобы, маладзейшай па ўзросце за адрасанта, сведчыць пра паважлівыя адносіны і з’яўляецца формай ветлівасці пераважна ў польскім асяроддзі: *Чаховіч: Ну дык і што, **пане вялебны Стафан Каляда** ? [1, VIII, 167].*

Пры звароце да асобы, роўнай па ўзросце з адрасантам, выбраны камунікантам азначальнік акцэнтнае ўвагу на канкрэтнай асобе, выдзяляе яе сярод іншых, падкрэсліваючы сур’ёзнасць размовы: *Вольха: Дык вось, **першы сябра Марцыян Ропат**, ...Я не веру ў праўдзівасць нашае справы. Дарэмна смуту заводзіце... [1, VIII, 103].*

Для ідэнтыфікацыі асобы і вынясення прыгавору ў афіцыйных абставінах прымяняецца ў двухчленнай мадэлі пры звароце да асобы эмацыянальна-ацэначная форма імені з суфіксам *-к(а)* і азначальнік-прыдатак у постпазіцыі для ўказання на род дзейнасці асобы: *Пасіёра: **Янка Гужнічаў, званар**, ...Памрэш і ты... [1, VIII, 150].* Ужыванне такой формы імені ў звароце, на наш погляд, прадэклавана асаблівасцямі беларускага нацыянальнага антрапанімікону.

Асабовае імя рэалізуецца ў прэпазіцыі да прозвішча і пазбаўляе зварот характару рээстравага пераліку па алфавіце і для таго, каб упэўніцца ў прысутнасці пэўнай асобы пры звароце да яе: *Каляда: **Андрэй Лаўрановіч** тут ? // Андрэй: Тут... [1, VIII, 317].*

Згаданая двухчленная мадэль пры звароце да асобы ў неафіцыйных абставінах можа выкарыстоўвацца моўнікам для стварэння гумарыстычнага настрою, асабліва калі пры важкіх азначальніках ужываецца памяншальна-ласкальная форма імені: *Кастусь: **Сачыніцель папулярных баек, з камітэта адказны таварыш, паважаны Арсенька Станевіч**, ... // Арсень: Чаго табе ? [1, VIII, 61].*

Прааналізаваныя прыклады двухчленнай мадэлі “асабовае імя (у розных формах) + прозвішча” пры звароце да асобы дазваляюць сцвярджаць, што такі тып звароту з’яўляецца малапрдуктыўным у п’есах У. Караткевіча, а ўзрост і статуснаролевая пазіцыя асобы не асноўныя паказчыкі пры выбары іменавання, якое не абмяжоўваецца

толькі антрапанічнымі кампанентамі, а напаўняецца і разнастайнымі азначальнікамі. Больш за тое, роля апошніх праяўляецца не толькі ў ідэнтыфікацыі пэўнай асобы, але і ў выражэнні ўзаемаадносін камунікантаў.

Са значнай інфарматыўнай нагрузкай пры звароце да асобы ўжываецца ў гістарычнай драме “Калыска чатырох чараўніц” спецыфічная канструкцыя “ўласнае асабовае імя з тытульным словам + андронім + адтапанімнае іменаванне асобы”. Калі ў неафіцыйных абставінах моўнік звяртаецца да знаёмай асобы, выкарыстоўваючы такую мадэль іменавання, то гэта сведчыць пра яго імкненне надаць нефармальным адносінам характар афіцыйнасці: *Дамінік: “Ну вось, вельцэшаноўна пані Бянігна-Багуміла Луцэвічыха, урадзона Валасевічуўна, вам насталы, хадакі тэж... [1, VIII, 161].* Прычына ва ўжыванні такой грувасткай канструкцыі іменавання асобы ў тым, што сям’я “святкуе” ўгодкі свайго мяшчанства і Дамінік хоча ўзвысіць жонку (сялянку па паходжанні) аж да пані, прымяняючы адначасова некалькі кампанентаў наймення: зварот ветлівасці, характэрны для польскага асяроддзя пры называнні высокапастаўленых асоб, састаўное імя персанажа з элементамі яго неафіцыйнай і афіцыйнай формаў, андронім (найменне жонкі па прозвішчы мужа) і адтапанімнае (па месцы жыхарства) іменаванне асобы. Нягледзячы на такія аб’ём паэтонімнай канструкцыі, у гэтым звароце прасочваецца горкая іронія, бо звяртаецца Дамінік да жонкі, працягваючы ёй старыя адрамантаваныя хадакі. Такая складаная формула звароту не толькі ўтрымлівае шмат інфармацыі пра асобу, якой ён адрасаваны, але з’яўляецца яркім стылістычным сродкам, аўтарскім прыёмам сінтэзу зваротаў да высокапастаўленых асоб і да прадстаўнікоў сялянскага асяроддзя.

Такім чынам, прааналізаваныя састаўныя адзінкі іменавання пры звароце да асобы ў гістарычнай драматургіі У. Караткевіча пераканаўча сведчаць, што выбар формулы іменавання залежыць хутчэй не ад сацыяльнага статусу і ўзросту суб’екта, а ад абставін, у якіх адбываецца камунікатыўны акт, і адносін суразмоўнікаў.

Літаратура

1. Караткевіч, У.С. Збор твораў: у 8 т. Т 8, кн. I. П’есы. Нарыс / У.С. Караткевіч. – Мінск, 1990. – 591 с.

А.А. Калеснікава (Віцебск)

КАНЦЭПТ *РАДЗІМА* Ў СВЯДОМАСЦІ НОСЬБЫТАЎ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Да базавых катэгорый любога антрапацэнтрычна арыентаванага напрамку сучаснага мовазнаўства можна аднесці моўную і кагнітыўную карціны свету, нацыянальную свядомасць, моўную асобу, канцэпт і канцэптасферу і інш.

Адным з найважнейшых складнікаў карціны свету, у якой адбываецца нацыянальна-культурны кампанент мовы, з’яўляецца канцэптасфера, што ўяўляе сабой сукупнасць канцэптаў – базавых элементаў светаразумеўня моўніка. У сучаснай навуцы да гэтага часу не склалася адзначнае тэрміналагічнае вызначэнне канцэпта. Існуюць самыя разнастайныя падыходы да яго разумення: ад больш вузкіх да больш шырокіх, дзе побач з тэрмінам “канцэпт” ужываюцца тэрміны “канстанта” (канцэпт, які існаваў заўсёды або існуе, прынамсі, ўжо доўгі час), гештальт, ідэя, фрэйм, архетып, ключавое слова і інш.

Шматлікія вызначэнні тэрміна “канцэпт” не супярэчаць адно аднаму, а з’яўляюцца хутчэй узаемадапаўняльнымі, акцэнтуючы ўвагу на розных аспектах разумення і тлумачэння гэтага паняцця. Мы схільны разумець канцэпт як шматмернае ментальнае ўтварэнне, якое адлюстроўвае культурна-гістарычны вопыт народа і